

A KFKI szerepe a hazai fizikai kutatásokban

Erdey-Grúz Tibor

Engedjék meg, hogy megalapításának 25. évfordulóján köszöntsem a KFKI-t, és az Akadémia nevében üdvözljem vezetőit, valamint valamennyi dolgozóját.

Különös öröm számomra az, hogy én tolmácsolhatom az Akadémia elismerését. Tagja voltam ugyanis annak a hármas bizottságnak, amely 1948-ban az akkori Tudományos Tanácstól megbízást kapott egy fizikai kutatóintézet létesítésének előkészítésére, a kísérleti fizika terén akkor mutatkozó nagy lemaradásunk behozása érdekében. Így módomban volt az intézetalapítás gondolatának megfogalmazásától kezdve a megvalósuláson át a jelenlegi hatalmas kiterjedésedéig figyelemmel kísérni és nagyra becsülni az új intézmény fejlődését, ill. tevékenységét. Ez egyben arra is alkalmat adott, hogy példán is közvetlenül tapasztaljam: sok tekintetben mennyivel nagyobb volt hazánkban a fejlődés az utóbbi negyed évszázadban, mint azt a negyvenes évek végén remélni mertük.

Szigeti György és *Gerendás István* kollegámmal együtt nagy intézetet véltünk szükségesnek ahhoz, hogy a hazai fizikai kutatások felfejlődjenek a világ-színvonalhoz, és kielégíthessék a szocializmust építő ország igényeit. Első tervünk szerint teljes kifejlődése után az intézet 120 kutatóval dolgozott volna.

A Tudományos Tanács azon üléséről azonban, amely első ízben tárgyalta tervünket, kissé leforrázva távoztunk, mert a Tanács elnöke — aki pedig a gyors haladás szorgalmazója volt — úgy foglalta össze a vita eredményét, hogy tervünkön gigantomania nyomai mutatkoznak. Felhívott, hogy 80 kutatót előírányzó realisabb tervet dolgozzunk ki. Ezt meg is tettük, és ezen — akkor realisnak minősített — tervünk jóváhagyást is nyert. Az intézet telepítésével kapcsolatban szerencsére sikerült akkor irreálisnak minősített nagy területet biztosítani, nem is annyira a nagy további fejlődés lehetővé tétele címén, hanem inkább a kutatóhelynek a környezet zavaró hatásaitól való elszigetelése érdekében.

A párt iránymutatásával és a kormány hatékony támogatásával, továbbá a Szovjetunió kutatóintézetei példájára, ill. kutatásszervezési tapasztalatainak hazai adaptációja segítségével létrejött, s sok kezdeti nehézség ellenére is gyors fejlődésnek indult az intézet.

Mihamar oroszánrész jutott az intézetnek a hazai fizikai kutatás kibontakozásában, valamint a gyakorlattal való mind szorosabb és szerteágazóbb kapcsolatok kiépítésében. Nélkülözhetetlen segítséget nyújtott ebben a Szovjetunió Tudományos Akadémiája, nemcsak általános példájával és tudomány-szervezési tapasztalataival, hanem elsősorban azzal, hogy jól felszerelt inté-

zeteiben számos fiatal fizikusnak tette lehetővé a kutatóvá nevelődést, dialektikus materialista gondolkodásuk és tudományos világnézetük megszilárdulását, a kutatói kollektívákban való alkotó együttműködés elsajátítását, továbbá a társadalom igényeinek szem előtt tartását a tematika megválasztásában.

A párt útmutatásait követve az intézet vezetőinek viszonylag rövid idő alatt sikerült olyan önálló gondolkodású, alkotóképes és lelkes kutatógárdát kialakítani, amely a rendelkezésre bocsátott anyagi eszközök felhasználásával a magyar fizikai kutatás nemzetközi tekintélyű centrumává fejlesztette az intézetet. Ma már mintegy 450 kutatója, ill. összesen 2000 dolgozója van a KFKI-nak, vagyis negyed évszázad után közel négyszer annyian dolgoznak benne, mint amit a hajdanában gigantikusan irreálisnak minősített terv előirányzott. S e nagy fejlődés összhangban van azzal, hogy bizony általában társadalmunk jelenlegi anyagi színvonala jóval magasabb, mint amit negyed évszázaddal ezelőtt remélni mertünk. Jó lenne, ha a tudati fejlődésünk is követné a fejlődés ezen ütemét, és csökkentené a tudat elmaradását a lét mögött. Ebben a törekvésben joggal elvárja az ország az Akadémia aktív hozzájárulását is, amiben egyébként szintén elől jár a KFKI.

Legyen szabad e helyütt is hangsúlyozni, hogy az intézet nevében a „központi” jelző nem kizárólagosságot jelent, hanem csak arra utal, hogy bizonyos feladatok, bizonyos időszakban csak a korlátozottan rendelkezésre álló gazdasági és szellemi erőforrások összpontosítása révén oldhatók meg. Bizonyos olyan tevékenységek, amelyekre országsszerte több — vagy sok — helyen van szükség, kezdeti időszakban centrális előkészületet igényelnek. A színvonalas előkészítő fázis után azonban a tevékenység egy részének fokozatosan szét kell áradni mindazon helyekre, amelyekre erre reális szükség és lehetőség van. Központosítva kell azonban maradni — a dolgok természete szerint — továbbra is egyrészt azon tevékenységeknek, amelyek nagy felszerelést, tekintélyes üzemköltséget, és jelentékeny szellemi kapacitás integrált igénybevételét igénylik, másrészt pedig azon tevékenységeknek, amelyek valamely vonatkozásban országos hatókörrel függnek össze. Így történt ez a KFKI esetében is. Lehetetlen lett volna a felszabadulás után a hazánkban elmaradt kísérleti fizikai kutatást egyszerre több tanszéken és kutatóintézetben korszerűvé fejleszteni. Ehhez eleinte egy helyre kellett központosítani a rendelkezésre bocsátható erőket. Amint azonban a központi helyen kellő színvonalat ért el a kutatás, megindulhatott — és meg is indult — az indokolt mértékű decentralizálás, és az arra alkalmas tanszék, valamint más intézetek bevonása a fizika korszerű továbbfejlesztésébe.

A KFKI — fejlődésének egészét tekintve — jól fogta fel hivatását tudománypolitikánk megvalósításában. Kezdetben a fizika sok ágazatára kiterjedő tevékenységét fokozatosan négy olyan nagy témakörre koncentráta, amelyek egyrészt a tudomány általános fejlődése, és eredményeinek hazai alkalmazása vonatkozásában jelentősek, másrészt amelyek hatékony művelése csak nagy intézetben megvalósítható tárgyi, ill. gazdasági, valamint szellemi kapacitást igényelnek. A többi témakörben a kutatások zömét más kutatóhelyeken folytatják.

Akadémiai intézeti mivoltának megfelelően a KFKI-ben folyó kutatások gerincét alapkutatások alkotják. De a kezdeti perióduson túljutva mind nagyobb szerephez jutottak a termelés és az egyéb társadalmi gyakorlat különböző ágazatainak konkrét igényeit szolgáló kutatások is. Szokás ezeket

alkalmazott, ill. fejlesztési kutatásoknak nevezni. Napjainkban azonban mindinkább elmosódik a határ e kategóriák között. Alig van ui. olyan konkrét alkalmazott, ill. fejlesztési kutatási célprogram, amely ne igényelne alapkutatást is. Kitűnik ez azokból a kutatási megbízásokból is, amelyeket a KFKI az ipartól, a mezőgazdaságtól és a társadalmi gyakorlat egyéb intézményeitől kap, ill. abból a tevékenységből, amelyet műszerfejlesztés terén végez.

A kutatási megbízások során nemcsak a termelést, ill. a társadalmi gyakorlat egyéb ágait segítik az intézet kutatói olyan feladatok megoldásával, amelyekhez nélkülözhetetlen az elmélyedő alapkutatás is, hanem a kutatási szerződések bevételei bővítik a szoros értelemben vett alapkutatási lehetőségeit is. A szerződéses megbízások aránya — azt hiszem — elérte a KFKI-ben az optimumot, és nem volna indokolt további növelésre serkenteni.

Nagy jelentőségűek a KFKI nemzetközi kapcsolatai is, különösen a Szovjetunió jól felszerelt nagy kutatóintézeteivel való tervszerű együttműködése konkrét tudományos problémák megoldásában. Ezen sokoldalú együttműködés révén egyrészt lényegesen kibővül a magyar kutatók tevékenységi köre, másrészt növekszik a partner intézet tevékenységének a hatásfoka. Az Akadémia nagy jelentőséget tulajdonít az ilyen konkrét kutatási együttműködés további kibővítésének és elmélyítésének.

Nem lenne ildomos, ha most itt részletekbe menően megkísérelném a KFKI tevékenységének a méltatását. Megteszik ezt hivatottabbak. Üdvözlő szavaimból talán eléggé kitűnik, hogy az Akadémia nagyra értékeli, és az ország határain túl érő jelentőségűnek tekinti a KFKI tevékenységének egészét. Ezért legyen szabad az Akadémia elnökségének azon kívánságát tolmácsolva zárni szavaimat, hogy a KFKI — pártunk tudománypolitikai irányelveinek szellemében — következetesen haladjon tovább eddigi útján, kellő mértékben és megfelelő ütemben reagálva a tudomány fejlődésének új tendenciáira, valamint a társadalom új igényeire, sőt vegyen is részt ilyen új tendenciák és kielégíthető igények gerjesztésében; növelje tevékenységének hatásfokát, bővítse és mélyítse nemzetközi kutatási együttműködéseit, különösen a szocialista országok kutatási intézményeivel.

Az intézet dolgozóinak erőt és egészséget, munkájukban sikert és megelégedést kívánok a társadalmi haladást, a szocializmus továbbépítését szolgáló tevékenységükhöz.